

Inleiding

In mijn geboortestad Fouban, in Kameroen liggen de graven van de voorouders vaak vlak bij de huizen, ergens op het erf. Ik hoor nog de buurvrouw roepen dat we niet op de graven mochten lopen of spelen.

En ik had er als jochie van een jaar of vijf ook wel een bepaalde notie van, dat er mensen begraven lagen en wie dat waren. In meerdere opzichten hebben de mensen daar hun doden dichtbij zich.

Wij hebben de dood en onze doden lange tijd op afstand gehouden, maar dat verandert snel. Veel mensen denken erover na, waar ze begraven zouden willen worden. (Weet u het eigenlijk al, waar u wilt worden begraven? Of waar uw as moet worden uitgestrooid?) Veel mensen ook hebben alles tot in de puntjes vastgelegd en voeren zo de regie over het afscheid dat anderen van hen moeten nemen als ze er niet meer zijn. Of de dood op deze manier werkelijk dichterbij kan komen, weet ik eerlijk gezegd niet zo goed.

Vandaag gedenken we de heiligen die ons zijn voorgegaan.

Om te beginnen zijn dat onze vader Abraham: aartsvader van een volk, voorvader van joden, christenen en moslims, oer-pelgrim. We lezen vandaag hoe hij afscheid neemt van zijn geliefde vrouw, onze aartsmoeder Sara, en hoe hij voor haar een graf vindt en haar daarin begraaft.

Vandaag gedenken we vervolgens ook de geliefden, vrienden en verwanten die ons ontvielen in het afgelopen jaar of in de afgelopen tijd. Want gemis en rouw kan na jaren alsnog of opnieuw zich melden. En het gedenken overbrugt moeiteloos de tijd.

Vandaag gedenken we daarnaast ook de duizenden vluchtelingen, die aan de grenzen van fort Europa zijn omgekomen op de vlucht naar een verhoopt veilig bestaan. Vanmiddag om 15.00 uur is daarvoor een speciale bijeenkomst bij de Hofvijver georganiseerd, op de Korte Vijverberg.

In al ons gedenken vandaag is ook de gedachtenis vervat van Jezus van Nazareth, de mens die zijn weg ging tot het eind en zijn leven gaf voor ons. Als de opgewekte weten we hem in ons midden: altijd nabij, altijd bij haar, bij hem, bij mij. Het is van zijn toekomst dat wij in verwachting zijn.

Wie niet gedenkt, heeft geen toekomst. Wie geen namen noemt, zou zelf wel eens ongenoemd kunnen blijven. De toekomst in het beloofde land begint met een graf.

Dat is het eerste stukje beloofd land dat op naam van Abraham komt te staan. De toekomst begint dus met de gedachtenis van hen die ons zijn voorgegaan. Daarom lezen we vandaag het verhaal van de dood en bijzetting van Sara, dat eigenlijk evenzeer het verhaal is van de koop van een graf.

Dat Abraham dat eerste stukje beloofde land dat God hem geven zou, dat hij dat zelf voor veel geld moet kopen... — het is bij uitstek een geval van Bijbelse humor.

Zoals deze doorgaande kerkdienst misschien ook wel een enorme practical joke is, waarvan we vooral zelf kunnen leren dat werkelijke eredienst altijd een gebed-zonder-eind is: voortdurend ter ere van God, voortdurend omwille van mensen.

Deze viering bereidden we vier weken geleden voor zonder enige wetenschap van een kerkasiel, laat staan van een doorgaande kerkdienst waar dit uur zich nu in voegt. Met vreugde voegen we onze gezangen en gebeden in de stroom van gezangen en gebeden in. Al was het maar omdat de toekomst in het beloofde land ook met een kerkasiel zou kunnen beginnen. Totdat hij komt.

Overdenking

Als jochie en ook als tiener logeerde ik graag bij mijn grootvader. Naar hem ben ik ook vernoemd. Ik herinner me hoe prettig de sfeer was, die om hem heen hing. Hij zei niet altijd zo veel, maar je voelde, je wist dat je er mocht zijn zoals je was.

Ik zie nog voor me hoe hij daar stond aan het granieten aanrecht als hij de vaat deed met altijd die uitgedoofde sigaar tussen de lippen. Zijn specifieke manier van lopen als we samen naar de kerk gingen, hij met zijn alpinopet op en zelfs eens met het grote witte servet nog omgeknoopt. Gattegattegat – zei hij dan. De telefoon op de gang, de geur van zijn sigaar en de klank van de pendule op de schoorsteenmantel kan ik mij zo weer voor de geest halen. Als hij vroeg wat je wilde eten en je zei bijvoorbeeld chocoladevla, dan haalde hij zonder commentaar een liter chocoladevla en dan was dat mijn maaltijd. Als je zei dat je iets mooi vond, mocht je het hebben.

Mijn grootvader was geen kletskaus, maar ik herinner wel dat we mooie gesprekjes hadden als ik 's morgens naast hem in mijn oma's bed kroop.

Mijn grootvader stierf in 1981, maar tot op de dag vandaag halen we thuis en op familiereünies regelmatig herinneringen aan hem op. Ik koester die herinneringen en het is met dankbaarheid en ook met trots dat ik zijn naam draag. En zo gaat het vaak: dierbare herinneringen en verhalen houden de gedachten aan een persoon levend. Daarbij wordt ook emotie overgedragen, worden levenswijsheden doorgegeven, lessen geleerd.

Natuurlijk worden lang niet alle herinneringen gekoesterd en niet elke naam wordt met even veel liefde of toewijding herdacht. Wie gedenkt heeft vaak ook wel wat te verwerken. In het Duits heet dat Gedächtnisarbeit of Trauerarbeit – en dan komt goed tot uiting dat het een hele klus kan zijn. Er moet gewerkt worden, hard gewerkt soms.

Noem mij, bevestig mijn bestaan,
laat mijn naam zijn als een keten.
Noem mij, noem mij, spreek mij aan
o noem mij bij mijn diepste naam.

Het is een oude en ook oer-Bijbelse gedachte dat in het noemen van de naam de persoon present gesteld wordt. Of zoals Neeltje Maria Min in haar beroemde gedicht zegt: in het noemen van onze naam wordt ons bestaan bevestigd. Dat God ons bij name kent, ervaren we als een diepe troost: zo kunnen wij ons geborgen weten.

Minstens zo groot is denk ik de troost, dat wij God bij name kennen. Zijn NAAM zegt ons dat ZHij erbij is, dat ze zich laat kennen als de Nabije. God heeft haar NAAM uiteindelijk kenbaar gemaakt in de mens Jezus als Immanuel, God-met-ons. Liefde-sterk-als-de-dood.

Liefde, sterk als de dood. In het gedenken van de Sjoah is dat een heel moeilijke gedachte. Ook als we de omgekomen vluchtelingen gedenken, kan die vraag kwellen. Zijn de namen van al deze mensen gekend? Mogen we hen geborgen weten? Wat ons helpt, dat is het noemen van hun namen. Ook als dat er heel erg veel zijn. Juist als het er heel erg veel zijn, kan het noemen van al die namen een daad van verzet worden, verzet tegen de doodse leegte van de vergetelheid.

Er is een televisie-interview van Oprah Winfrey met Elie Wiesel, de Joodse hoogleraar en Talmudgeleerde die als tiener de oorlog en ook Auschwitz overleefde. Oprah vraagt hem op een gegeven moment wat het eerste is dat hij deed nadat ze bevrijd waren. Zijn antwoord luidt kortweg: bidden. Ik citeer:

We organiseerden met een groepje overlevenden een minjan, de vereiste hoeveelheid voor de gebedsgemeenschap en we gingen bidden. En voor de eerste keer baden we Kaddisj. Voor de eerste maal zeiden we het gebed voor de doden.

We wilden bidden, we wilden denk ik laten zien aan God, aan de wereld en aan onszelf dat we nog steeds in staat waren om te bidden.

Ze wilden bidden, laten zien dat we nog steeds in staat waren om te bidden. Deze jongens wilden laten zien dat ze niet als beesten uit de barakken kwamen, maar dat ze nog steeds mensen waren. En de beste manier om dat te laten zien was het kaddisj-gebed zeggen voor al hun dierbaren en naasten die het kamp niet hadden overleefd.

Als ik dat tot me door laat dringen, grijpt het me zeer aan. Wat de toekomst voor deze overlevenden van Auschwitz ook mocht brengen, het moest beginnen met de kaddisj en de gedachten van hen die het kamp niet hadden overleefd. Deze jongens wilden om te beginnen voor zichzelf hun menselijkheid bewijzen door God te prijzen en de naasten te gedenken. Achteraf kun je zeggen dat verder gaan op hun levensweg pas mogelijk was, als zij de verpletterende werkelijkheid van de dood daarin een plek gaven, als zij hun doden gedachten.

Ook voor Abraham kan de toekomst pas beginnen, als hij de dood een plek geeft. Letterlijk. Want als zijn vrouw Sara sterft begint het beloofde land met de aankoop van grond voor een graf. Voor het land dat God hem geven zou, moet hij diep in de buidel tasten. Wat een prachtig verhaal is het! Een verhaal over vreemdelingschap en handel. Over macht en afhankelijkheid ook. Want hoe hoffelijk Abraham de mannen van Chet in de poort ook tegemoet treedt, ze weigeren hem wel eerst vriendelijk wat hij vraagt. Een 'kaveltje Kanaän' probeert hij te verkrijgen, maar makkelijk wordt het hem niet gemaakt.

Letterlijk door het stof gaat Abraham, diep buigt hij voor de mannen van het volk, die in de poort van de stad zitten. De akker van Efron wil hij graag hebben. Kopen. Als het zou kunnen. Alstublieft, uw nederige dienaar.

Efron, de eigenaar van de akker waar de spelonk op staat, wikt zijn woorden.

Dat veld geef ik je
en de grot daarop die geef ik je
voor de ogen van de zonen van mijn volk geef ik je die

Abraham buigt voor Efron als voor zijn God. En Efron spreekt hier woorden, die God ook tegen Abraham gesproken had. Geven, geven, geven.

We zijn even uit balans — is Efron degene die Abraham het land zal geven?! Nee nee, kopen zegt Abraham. Ik betaal er gewoon voor. Noem me je prijs. En hoewel Efron een absurd hoge prijs noemt, stemt Abraham snel toe en is de koop beklonken.

In de onderhandelingen horen we de echo van de stem, die Abraham wegriep en die hem een land beloofde. Het eerste begin is er: een graf. En zo begraaft onze aartsvader Abraham zijn vrouw Sara op het eerste stukje land van belofte. Zo ligt zij begraven in de toekomst.

Haar graf ligt in zijn gezichtsveld, dagelijks kijkt hij erop uit.

Niet in die spelonk spelen, jongens – daar ligt oma Saartje. Wat kon je met haar lachen. Maar als het moest, nam ze het heft in eigen hand.

Zonder strijd zal het huwelijk niet geweest zijn, zeker niet rond de geboorte van Ismaël. Maar trouw is wel de rode draad.

Wij hoeven onze doden niet op te hemelen. En als we voor onze doden bidden, als wij de namen noemen van hen die ons zijn voorgegaan, dan doen we dat niet omdat we God niet vertrouwen. We doen dat omdat we geloven dat het God goed doet als mensen elkaar niet vergeten: in leven niet en in sterven niet, maar ook daarna niet. De toekomst begint met de gedachtenis van hen die ons zijn voorgegaan. De toekomst begint met een graf, zoals Abraham Sara begraaft in de belofte. Uiteindelijk begint de toekomst met een open graf. Zo houdt de Levende ons gaande tot waar het land is, “waar Gij zijt alles in allen, liefde sterk als de dood.”

Amen!

Derk Stegeman